

El Mapa de la Lectura Pública de Catalunya: un instrument de planificació i d'avaluació.

Maria Dolors Portús i Vinyeta.

Servei de Biblioteques del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.

Origen.

El Mapa de la Lectura Pública de Catalunya té el seu origen en la determinació legal que fa l'article 28 de la Llei 4/1993, de 18 de març, del Sistema Bibliotecari de Catalunya: determina la responsabilitat del Departament de Cultura d'elaborar i mantenir actualitzat el Mapa de la Lectura Pública. Aquest Mapa ha de recollir les necessitats de la lectura pública i ha d'establir el tipus de servei que correspon a cada població. El Mapa de la Lectura Pública i les modificacions que s'hi fan han d'ésser aprovats pel Govern de la Generalitat, escoltat el Consell de Biblioteques i les associacions representatives de l'Administració Local de Catalunya.

Antecedents.

A Catalunya, tot i no disposar d'un treball de planificació que concretés municipi per municipi, les administracions havien establert uns criteris bàsics per a la planificació i construcció dels nous equipaments. Aquests criteris es basaven en les Normes per a Biblioteques Públiques¹.

L'any 1984, l'Associació de Bibliotecaris de Catalunya va publicar el primer volum de les Normes per a Biblioteques Públiques, Aquestes Normes neixien de l'encàrrec que el Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya va fer a aquesta associació professional, de formular unes normes que, prenent com a base els criteris de les Normes de la IFLA², fossin l'eina per planificar les biblioteques públiques de Catalunya en el marc de la Llei 3/1981, de 22 d'abril, de biblioteques. Aquest primer volum no contemplava les comarques amb més densitat de població: el Barcelonès, el Baix Llobregat i el Vallès Occidental.

L'any 1991, el Col·legi de Bibliotecaris-Documentalistes de Catalunya va publicar el segon volum d'aquestes Normes¹. Aquest segon volum tractava, només, les tres comarques que no s'havien inclòs en el volum anterior i a les quals, degut a les seves característiques demogràfiques, calia aplicar les recomanacions de l'INTAMEL (International Association of Metropolitan Libraries).

¹ Associació de Bibliotecaris de Catalunya. Normes per a biblioteques públiques de Catalunya I. Barcelona: Associació de Bibliotecaris de Catalunya, 1984-1991, 2 vol.

² IFLA. Standards for public libraries. 2nd ed. München: Verlag Dokumentation, 1977.

L'elaboració d'aquest segon volum, corresponia al mateix encàrrec del Departament de Cultura, però tot i que el treball s'havia acabat l'any 1986, no va ser publicat fins l'any 1991. Aquest segon volum va poder tenir en compte les consideracions de les Directrius per a biblioteques públiques de la IFLA³, que havien estat aprovades al Congrés de l'any 1985.

Les Normes per a Biblioteques Públiques de Catalunya, es varen elaborar en el marc de la Llei 3/1981, de 22 d'abril, de biblioteques. Els paràmetres per a dimensionar els equipaments, s'havien definit tenint en compte el total de població de cada comarca, el nombre d'habitants de la capital de comarca i la densitat demogràfica de la comarca. Calia, doncs, determinar uns nous mòduls que prenguessin com a unitat d'anàlisi el municipi. La competència dels municipis en la prestació del servei de biblioteca pública (segons estableixen la Llei Municipal i de Règim Local i la Llei del Sistema Bibliotecari de Catalunya) exigia aquest plantejament bàsic: és el municipi i la seva població de fet, el que ha de determinar la dimensió bàsica de la biblioteca.

Característiques generals.

El Mapa recull les necessitats de la lectura pública i facilita els paràmetres per dimensionar els equipaments que aquest model de servei exigeix en els municipis de més de 5.000 habitants, que són els que tenen l'obligatorietat legal de prestar aquest servei.

No obstant això, la realitat territorial i demogràfica de Catalunya ha aconsellat incloure en el Mapa els municipis de la franja entre 3.000 i 4.999 habitants; a aquests municipis els correspondrà un servei de biblioteca filial.

El Mapa estableix uns mòduls per a dimensionar els equipaments a partir dels quals es defineix una estructura teòrica mínima, i recull la realitat actual dels serveis de biblioteca pública de Catalunya. L'anàlisi d'aquestes dades, permet reconèixer i avaluar els dèficits i prioritzar les actuacions.

A cada comarca de Catalunya hi ha d'haver, com a mínim, una Biblioteca Central Comarcal, fins i tot en aquelles comarques en les que cap dels seus municipis té més de 5.000 habitants. D'aquesta manera es garanteix una cobertura de serveis de biblioteca pública a tot el país i, per tant, també la possibilitat de tenir accés als recursos d'informació del Sistema Bibliotecari de Catalunya.

³ IFLA. Directrius per a biblioteques públiques. Barcelona: Col·legi Oficial de Bibliotecaris-Documentalistes de Catalunya, 1987.

Criteris que han regit l'elaboració del Mapa.

L'elaboració del Mapa de la Lectura Pública s'ha basat en els criteris següents:

- Tenir com a marc de referència les recomanacions de les Normes i de les Directrius de la Federació Internacional d'Associacions de Bibliotecaris (IFLA)⁴.
- Definir uns paràmetres de nivell suficient i al mateix temps assumibles, tenint en compte la realitat del país.
- Establir la base per aconseguir estructurar una xarxa bibliotecària territorial coherent i tècnicament operativa, i que garanteixi una cobertura de serveis de biblioteca pública equilibrada, harmònica i de qualitat.
- Esdevenir un marc de referència objectiu i obligat per a les actuacions de les administracions públiques en aquest àmbit.

Mòduls.

Per definir els mòduls de dimensionament s'ha partit de dos paràmetres bàsics: la població i la ratio document/habitant. S'han establert 6 trams de població i s'ha determinat una ratio document/habitant per a cadascun d'ells. Aquesta ratio introdueix dos criteris correctors: la densitat demogràfica i la realitat territorial.

Aquests dos paràmetres seran la base per definir la resta d'elements que configuren els mòduls bàsics:

- Fons.
- Superfície.
- Personal.
- Horari.

Els mòduls faciliten uns criteris quantitius orientatius i bàsic, per a programar correctament els equipaments. No obstant això, per definir el programa d'una biblioteca caldrà ajustar aquests criteris a aspectes concrets de cada municipi com per exemple:

- Situació bibliotecària de la qual es parteix.
- Abast dels serveis que es vulguin prestar.
- Existència de col·leccions especials.
- Projectes que es vulguin impulsar.

⁴ Les Normes de la IFLA de l'any 1977 estableixen, en termes generals, criteris orientatius quantitius. Les Directrius, de l'any 1985, sobre la base de les recomanacions quantitatives de les Normes, estableixen criteris qualitius.

Fons o Col·lecció.

La millora quantitativa i qualitativa de les col·leccions és un dels reptes que es planteja a les biblioteques públiques catalanes. Les ratios document/habitant que preveu el Mapa estan encara molt allunyades de les ratios de la majoria de països de l'entorn europeu.

El Mapa determina unes ratios que van de 2,5 a 1 document habitant, per franges de municipis i trams de població, i 0'75 document/habitant per a la ciutat de Barcelona.

Entenem per document qualsevol material sigui quin sigui el seu suport. Els fons de les biblioteques públiques estaran formats per llibres, revistes, discs compactes, cintes de vídeo, CD Rom's, transparències, plànols, mapes, cartells, partitures musicals, entre d'altres.

A banda de determinar el número de documents que hauria de formar la col·lecció d'una biblioteca, és necessari remarcar la importància de la seva qualitat que caldrà valorar en base a:

- La seva actualitat.
- El manteniment del seu equilibri temàtic, i per tant de la seva capacitat informativa.
- La seva adequació a les necessitats i demandes dels usuaris.
- Les seves especificitats.

El concepte de col·lecció està evolucionant. És evident que passarà molt temps en què encara la dimensió d'una col·lecció es valorarà amb criteris quantitius –pel que es té, per l'estoc-. No obstant això, si entenem la biblioteca pública com la clau ciutadana d'accés a la societat de la informació convindrem que la seva col·lecció ha de ser avaluada per tota la informació a la qual pot arribar i a la qual pot rendir accessibilitat. En aquest punt, la qualitat d'una col·lecció ha de ser reinterpretada i ha de constituir un dels objectius bàsics per al conjunt de les administracions implicades en l'àmbit de la lectura pública.

Superfície.

Els equipaments de biblioteca pública s'han de projectar de manera que facilitin l'accessibilitat i la flexibilitat, i també, en la mesura que sigui possible, el seu creixement.

Com a norma general es recomana no tendir a distribuir les diferents àrees de la biblioteca en espais tancats, sinó distribuir aquestes àrees de manera que s'aconsegueixin espais oberts i transparents, diferenciats bàsicament pel seu equipament i per les característiques dels serveis que s'hi ofereixen. En qualsevol cas, la dimensió i les característiques de cada nou equipament aconsellaran la conveniència o no de separar clarament algunes àrees.

El número total de m² de superfície que determina el Mapa fa referència a la superfície útil o de programa. Aquests m² s'han de distribuir en funció de les àrees bàsiques i dels serveis:

- Àrea d'acollida i de promoció.
- Àrea d'informació i de referència.
- Àrea de préstec.
- Àrea de revistes (quiosc).
- Àrea de música i cinema.
- Àrea infantil.
- Sales polivalents.
- Espais d'administració i de serveis.

Personal.

El Mapa determina unes plantilles teòriques mínimes formades per bibliotecaris, tècnics auxiliars de biblioteca i personal subaltern o ajudant de serveis.

Al valorar el dimensionat de plantilles que determinen els mòduls, s'ha de fer en el marc de l'estructura del Sistema de Lectura Pública de Catalunya i, per tant, de l'existència d'uns serveis de suport a les biblioteques públiques.

El dimensionat de les plantilles de les biblioteques s'ha d'ajustar al seu programa considerant.

- Les característiques físiques de l'equipament: superfície, distribució en una o varies plantes, configuració dels espais i de les àrees.
- Els serveis que presta la biblioteca.
- L'horari d'atenció al públic.
- El nivell de participació en projectes de cooperació.
- La realitat social de l'àrea on està ubicat el servei.

Cal preveure que les plantilles de les biblioteques hauran de poder comptar amb personal amb dedicació a temps parcial, i també, amb la possibilitat d'encarregar algunes tasques concretes a empreses de serveis.

És necessari remarcar la importància que té en un equipament d'aquestes característiques el fet que la plantilla es configuri com un equip, i que estructurí el seu programa de treball per objectius. En aquest equip el paper del director ha de ser primordial.

Horari.

L'horari d'atenció al públic de les biblioteques ha de ser el més ampli possible. Aquest horari ha de tenir present les necessitats del conjunt de la població, amb especial atenció al temps de lleure.

El Mapa determina quines haurien de ser les hores mínimes de servei al públic. L'ampliació de l'horari de servei al públic ha de comportar una ampliació de la plantilla.

Estructura del Mapa.

El Mapa determina el tipus de servei que correspon a cada municipi d'acord amb l'estructura del Sistema de Lectura Pública que defineix la Llei del Sistema Bibliotecari de Catalunya. La tipologia de biblioteca –biblioteca filial, local o central urbana- que correspon a cada municipi ve determinada en funció del seu nombre d'habitants, llevat del cas de les biblioteques centrals comarcals. Per a la localització d'aquestes biblioteques es va efectuar una anàlisi per veure si, a cadascuna de les comarques, hi havia coincidència entre la capital administrativa i el municipi amb major grau de centralitat en aquella àrea concreta.

Efectuada aquesta anàlisi es va constatar que en realitat eren excepcionals, tot i que prou significatius, els casos en que es veia la conveniència de situar la biblioteca central comarcal en un municipi que no fos el cap de comarca, o bé la necessitat que hi hagués a la comarca (tal com preveu la Llei 4/1993) més d'una biblioteca central comarcal. Cal fer una menció especial a l'àrea que envolta la ciutat de Barcelona, on la forta centralitat d'aquesta ciutat dilueix la d'altres municipis.

El Mapa determina que :

- A les comarques de l'Alta Ribagorça, el Pallars Sobirà, el Priorat, la Ribera d'Ebre, la Terra Alta i la Val d'Aran, tot i que cap dels seus municipis tingui més de 5.000 habitants, hi haurà una biblioteca central comarcal ubicada al municipi cap de comarca.
- A la comarca de la Selva, la biblioteca central comarcal estarà ubicada al municipi de Blanes.
- A la comarca del Vallès Occidental hi haurà dues biblioteques centrals comarcals ubicades als municipis de Sabadell i Terrassa, respectivament.
- A la resta de comarques de Catalunya hi haurà una única biblioteca central comarcal ubicada al municipi cap de comarca.
- A la comarca del Barcelonès no es preveu cap biblioteca central comarcal pel fet que a tots els municipis d'aquesta comarca hi haurà una biblioteca central urbana.

El Mapa presenta un programa per a cadascuna de les comarques de Catalunya:

- Concreta una planificació bàsica.
- Inclou informació relativa a la situació actual de les biblioteques públiques.
- Fa una diagnosi de la situació.
- Estableix unes determinacions.

La definició del programa comarcal és el resultat d'agrupar els municipis, i el tipus de servei que hi correspon, per comarques, incorporant a les biblioteques centrals comarcals els elements correctors que equilibren aquesta centralitat comarcal.

Com a element-base de compensació comarcal s'han establert unes ratios document/habitant per franges de població no atesa per un servei bibliotecari estable.

Població no atesa per un servei bibliotecari estable: el número d'habitants no atesos correspon a la suma dels habitants dels municipis de cada comarca que, d'acord amb el Mapa, no han de prestar el servei de biblioteca pública.

Així doncs, el total de fons de les biblioteques centrals comarcals serà el resultat de sumar:

- El fons que correspon al municipi en que estarà ubicada la biblioteca d'acord amb la ratio document/habitant que li correspongui en funció del seu nombre d'habitants.
- El fons que correspon a la població no atesa de la seva àrea territorial, d'acord amb la ratio document/habitant que li correspongui.

Les biblioteques centrals comarcals tenen entre les seves funcions bàsiques la d'oferir i facilitar als habitants del seu àmbit territorial l'accés a la col·lecció i a altres fonts d'informació, als serveis de la biblioteca i a tot el Sistema de Lectura Pública de Catalunya. Per fer-ho possible poden ampliar les seves col·leccions i els seus serveis i poden dotar-se de serveis bibliotecaris mòbils.

- L'ampliació de fons comportarà una ampliació de superfície.
- L'ampliació de serveis comportarà una ampliació de personal.

Planificar i avaluar.

El Mapa és un instrument bàsic de planificació per a un sistema, el de la lectura pública, que es fonamenta en la cooperació entre administracions. No s'ha d'entendre com un document tancat: el seu procés d'elaboració és continu i obert a les modificacions o aportacions que hi calgui fer en la mesura que s'avança en el procés d'assoliment de les seves determinacions i en funció de la pròpia evolució de les biblioteques públiques.

El Mapa s'ha de valorar com un estàndard bàsic que ens permet:

- Planificar, programar i coordinar les inversions de les diferents administracions competents en l'àmbit de la lectura pública.
- Avaluar periòdicament quin és el posicionament real del conjunt de les biblioteques públiques de Catalunya en relació a aquest estàndard.
- Avaluar quin és aquest posicionament a nivell provincial, comarcal i local.
- Vetllar perquè es produeixi un creixement equilibrat d'aquests equipaments (en superfície, fons, plantilles, horari de servei, ...) sobre el conjunt del territori de Catalunya).